

CSILLAG SÁRA – GYŐRI ZSUZSANNA – HIDEGH ANNA LAURA – KÓRÓDI EDIT – SVASTICS CARMEN

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREK ÉS A VÁLLALKOZÓI LÉT

Cikkünkben a fogyatékossgal élő emberek vállalkozóvá válásának motivációit vizsgáljuk a szakirodalom, illetve saját, magyar vállalkozókkal készült interjúkra épülő kutatásunk eredményei alapján. A megkérdezett vállalkozók narratívájában erőteljesen megjelenik az anyagi kényszerből való vállalkozás, ám szintén erős motiváció az alkalmazotti léttel kontrasztban megfogalmazott egzisztenciális és szellemi függetlenség, az autonómia és a rugalmasság iránti igény. Mindezek mellett fontos motiváció a személyes és szakmai fejlődés és kiválóságra törekvés, de megjelenik a társadalmi célok elérése iránti szenvedély, az előítéletek elleni küzdelem és a fogyatékossgal élő emberek közösségének támogatása is.

Bevezetés

A világ felnőtt népességének hozzávetőlegesen 16%-a fogyatékossgal él, ami jelentős társadalmi és gazdasági következményekkel jár mind az egyének, mind az egész társadalom számára. Ugyanakkor az önfoglalkoztatóvá válás vagy saját vállalkozás indítása, mint foglalkozási rehabilitációs eszköz megoldást jelenthet a szegénységgel és a hátrányos helyzettel is összefüggő alacsony munkaerő-piaci részvételre (Szellő–Cseh, 2018; Zádori–Nemeskéri, 2019). A vállalkozóvá válás elősegítheti a munkaerőpiaci és tágabb értelemben a társadalmi integrációt és magasabb életminőséget is eredményezhet. A hátrányos helyzetű, közöttük a megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő emberek vállalkozóvá válása ráadásul kapcsolódik az EU foglalkoztatási és növekedési stratégiájához (Európa 2020), melyben a vállalkozói szellem kulcsfontosságú. A témában mindeddig első hazai empirikus kutatásunk célja az volt, hogy feltáró jelleggel megvizsgáljuk és elemezzük a fogyatékossgal élő vállalkozók előtt álló kihívásokat, akadályokat (Csillag et al., 2019, 2020), az őket körülvevő ökoszisztémát, és feltárjuk a motivációikat (Svastics et al., 2020). Ebben a cikkben a kutatás vállalkozói motivációkkal kapcsolatos eredményeit foglaljuk össze, rámutatva a munkaerőpiachoz és az alkalmazotti léthez való kapcsolódási pontokra.

A fogyatékossgal élő emberek és a vállalkozóvá válás

A fogyatékossgal élő vállalkozókról szóló szakirodalomban az önfoglalkoztatás (self-employment), a vállalkozás (entrepreneurship) és a mikrovállalkozás (micro business) fogalmi erősen keverednek. Néhány szerző szinonimaként használja ezeket a kifejezéseket, mások megpróbálják elkülöníteni. A szakirodalom megállapításai szerint a fogyatékossgal élő emberek az átlagosnál nagyobb arányban lesznek önfoglalkoztatók vagy vállalkozók (Parker Harris et al., 2013). A döntés mögött meghúzódó motivációk komplexek és szerteágazóak, csakúgy, mint a támogató

Csillag Sára PhD dékán, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar.

Győri Zsuzsanna PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar.

Hidegh Anna Laura PhD egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar.

Kóródi Edit szakmai igazgató, Napraforgó Nonprofit Közhasznú zRt.

Svastics Carmen tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.

A kutatási projektet az Innovációs és Technológiai Minisztérium Tématerületi Kiválósági Programja és a Budapesti Gazdasági Egyetem között létrejött együttműködési megállapodás (TKP2020-IKA-01) támogatja.

és gátló környezeti tényezők. A továbbiakban az általános vállalkozói motivációkból indulunk ki, majd kiemeljük a speciálisan a fogyatékossgal élő személyekre jellemző ösztönzőket.

Vecsenyi (2017) szerint a vállalkozóvá válás általános motivációi a következők: jövedelemszerzés, függetlenség, munkával való megelégedettség, egy ötlet megvalósítása iránti vágy, végzettség és munkatapasztalat használata, igény az új kihívásokra, önmegvalósítás, valamint bátorítás a környezettől (családtól vagy szélesebb közösségtől). A szakirodalomban többek között Kitching (2014) vizsgálta a kifejezetten a fogyatékossgal élő vállalkozókhoz kapcsolódva a potenciális ösztönző és gátló tényezőket, mind egyéni, mind szakpolitikai szinten. Szerintük a vállalkozóvá válás oka döntő jelentőségű: nagyon meghatározó, hogy valaki azért kezd-e vállalkozásba, mert fél, tart valamitől (pl. a munkanélküliségtől vagy a diszkriminációtól), nincs más lehetősége (pl. nem talál állást) vagy elhatározása önálló döntésen alapul. Így Rizzo (2002) megkülönbözteti az önfoglalkoztatást (self-employment) az „önvezérelt-foglalkoztatástól” (self-directed employment), míg Howard (2017) a szükséglet-vezérelt és a lehetőség-vezérelt vállalkozókat (need-driven és opportunity-driven entrepreneurs). Az önvezérelt-foglalkoztatás esetében *„a fogyatékossgal élő embereknek meghatározó mértékű döntéshozó szerepük van abban, milyen munkát végeznek, hogyan osztják és fektetik be idejüket és pénzügyi forrásaikat, illetve hogyan használják fel a megszerzett bevételeket. A lényeg az, hogy miközben felelősséget vállalnak egy feladat elvégzéséért, azt vezethetik és szervezhetik is.”* (Rizzo, 2002: 98).

A szükséglet-vezérelt vállalkozás nagyon közel áll ahhoz, amelyet a magyar szakirodalom és közbeszéd „kényszervállalkozásnak” nevez: amikor az egyénnek nincs más lehetősége, mint a vállalkozás indítása, mert minden más kapu bezárult mögötte (Lukács, 2012). Ezek alapján elkülöníthetjük a valamifelé húzó, ösztönző (pull), illetve a valamitől taszító, toló (push) tényezőket. Az angolnyelvű szakirodalomra építve a továbbiakban ezeket a kifejezéseket használjuk.

A személyes adottságok és tapasztalatok szintén meghatározóak a vállalkozás indításában és sikeres működtetésében. Yamamoto és munkatársai (2012) szerint a nem, a fogyatékossgal fajtája és a képzettség meghatározó szempontok az önfoglalkoztatásban. De Clercq és Honig (2011) a tudás és a kompetenciák szerepét hangsúlyozzák, míg Renko és munkatársai (2015) a családi mintákat tartják legfontosabbnak. Ezeket a jellemzőket összefoglalóan személyes, belső tényezőknak hívhatjuk. Howard (2017) szerint a motivációnak ezeken kívül fontos forrása a társadalmi, gazdasági környezet, legyen akár bátorító, vagy akadályozó – innen eredeztethetjük a társadalmi/gazdasági, külső motivációs tényezőket.

A szakcikkek alapján így négy motivációcsoportot azonosítottunk, amelyek a fogyatékossgal élő személyek vállalkozási tevékenységét indokolhatják. Ezeket egy kétdimenziós mátrixban foglaltuk össze, ahol az egyik dimenzió a pull és push tényezőket választja szét, míg a másik a személyes és a társadalmi/gazdasági (belső és külső) faktorokat.

(1. táblázat a következő oldalon)

1. TÁBLÁZAT: A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ VÁLLALKOZÓK MOTIVÁCIÓJA

	Személyes (belső)	Társadalmi, gazdasági (külső)
Pull (ösztönző) tényezők	jövedelemszerzés és pénzügyi biztonság; rugalmasság; önmeghatározás, önmegvalósítás; magasabb szintű elégedettség a munkával; hatást gyakorolni másokra és a környezetre	kapcsolati háló; példaképek; támogató család; vállalkozói ökoszisztéma; gazdasági szolgáltatások és környezet
Push (taszító) tényezők	a mindennapi élet kihívásainak megoldása; személyes hátrányokkal és korábbi rossz tapasztalatokkal való megküzdés; elégedetlenség az előző munkával	társadalmi elfogadottságért és egzisztenciális függetlenségért folytatott küzdelem; a szegénység és hátrányos helyzet felszámolása; harc az előítéletek ellen

A mátrix első síknegyedében (személyes pull tényezők) szereplő jövedelemszerzés és pénzügyi biztonság elsődleges szempont, bár több szerző inkább a vállalkozói lét viszonylagos függetlenségének és rugalmasságának (időben, térben, feladatokban) szerepét hangsúlyozzák. Utóbbi által leküzdhető a fogyatékossg okozta meghatározottság és korlátozottság a mindennapi életben (Dhar–Farzana, 2017). Ugyanakkor az alkalmazotti státuszhoz képest a vállalkozás gyakran nagyobb esélyt jelent a személyes és szakmai célok elérésére is és a munkával való nagyobb elégedettséget eredményezhet. Howard (2017) az önmeghatározás iránti vágyat emeli ki, amely egyfelől hosszú távú, stratégiai gondolkodásként, másfelől másokért (társadalomért, vagy kifejezetten a fogyatékossggal élő emberekért) való tenni akarásként is megjelenhet. Atkins (2013) a képességek kibontakoztatásáról, illetve a hatásgyakorlás vágyáról ír, míg Miller és Le Breton-Miller (2017) a tudás és a tehetség megmutatása iránt vágyról.

A második síknegyedben (külső pull tényezők) első helyen a kapcsolati háló és a példaképek szerepét emeljük ki (Atkins, 2013). Renko és munkatársai (2015) a támogató család szerepét említik. Elsősorban az amerikai cikkek hangsúlyozzák a támogató ökoszisztéma, ennek részeként a rehabilitációs ügynökségek szerepét, a vállalkozói szolgáltatásokat, mint például a mentorálást, a kisvállalkozás-fejlesztési programokat, valamint a vállalkozói környezetet (Heath–Reed, 2013; Ipsen et al., 2003; Parker Harris et al., 2014; Rizzo, 2002; Seeking–Arnold, 1999; Walls et al., 2002).

A harmadik síknegyedben (személyes push tényezők) viszonylag kevés jellemző található. Dhar és Farzana (2017) szerint a mindennapi élet kihívásainak megoldása erős motiváló erő lehet (pl. elég pénzt keresni ahhoz, hogy egy asszisztentst alkalmazhassanak). Howard (2017) kvalitatív kutatásának eredménye alapján a kudarctól való félelem kioltható megfelelő családi értékekkel (pl. vállalkozószellem, bátorság, függetlenség). Miller és Le Breton-Miller (2016) szerint erősen motivál a megküzdés a személyes hátrányokkal és a rossz tapasztalatokkal. Yamamoto és munkatársai (2012) a korábban tapasztalt diszkrimináció, valamint az előző munkával való elégedetlenség motiváló erejét hangsúlyozzák.

A negyedik síknegyedben (külső push tényezők) Dhar és Farzana (2017) azonosították a társadalmi elfogadottságért és egzisztenciális függetlenségért folytatott küzdelmet. Ez magában foglalja az előítéletekkel szembeni harcot és a szegénységből és hátrányos helyzetből való kitörést is (Balcazar et al., 2014; De Clercq–Honig, 2011). Miller és Le Breton-Miller (2017) azt állítják, hogy különböző csoportok, mint a fogyatékossggal élő emberek, a szegények, a bevándorlók, vagy például a tanulási nehézségekkel küzdők hasonló mindennapi kihívásokkal néznek szembe, ami

olyan hasonló megoldásokat eredményez, mint az önfoglalkoztatás vagy a vállalkozás. A társadalmi elfogadás és integráció érdekében „ezeknek a hátrányos helyzetű csoportoknak az előítéletek miatt mind a hagyományos karrierutakon, mind vállalkozóként az átlagosnál nagyobb erőfeszítést kell tenniük.” (Miller–Le Breton-Miller, 2017: 8).

Kutatási módszertan

Kiinduló célunk az volt, hogy azonosítsuk a fogyatékossgal élő emberek vállalkozóvá válásának motivációit. A kutatás korai szakaszában szembesültünk azzal, hogy nagyon nehéz megtalálni ezt a vállalkozói kisebbséget, és nem áll rendelkezésre megbízható statisztikai adat sem róluk. Így alapkérdés lett az is, hogy egyáltalán hol, hányan vannak ezek a vállalkozók, és hogyan, milyen módszerekkel tudnánk hatékonyan megtalálni őket.

Két okból választottunk kvalitatív módszertant. Először is az interjú megfelelő eszköz lehet olyan komplex és sokrétű jelenségek vizsgálatára, mint a fogyatékossgal élő vállalkozók és környezetük (Cooper–Emory, 1995). Másodsor, mivel alapvetően kevés a rendelkezésünkre álló kutatási eredmény, Magyarországon pedig nem tudunk kifejezetten a fogyatékossgal élő emberek vállalkozóvá válásához kapcsolódó vizsgálatról, ezért a feltárás fontos célunk lett – erre pedig különösen alkalmas az interjú (Bagheri et al., 2015).

Hólabda mintavételi eljárást alkalmaztunk (Silverman, 2008). Először egy rövid kutatási ismertetőt készítettünk, amelyben bemutattuk a kutatást és jeleztük, hogy fogyatékossgal élő vállalkozókat keresünk interjú céljából. Ezt az ismertetőt elküldtük olyan egyéneknek és szervezeteknek, akikről feltételeztük, hogy esetleg kapcsolatban állnak vagy ismerhetnek ilyen vállalkozókat: rehabilitációs ügynökségeknek és szakembereknek, különböző fogyatékos érdekképviselői szervezeteknek, munkaerőpiaci szolgáltatóknak, vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szakembereknek és szervezeteknek, egyetemi kollégáknak, minisztériumi ismerősöknek, kapcsolódó EFOP és GINOP programok vezetőinek, vállalkozóknak, és kértük, hogy javasoljanak interjúalanyt, illetve tegyék fel a felhívásunkat különböző levelezőlistákra.

A jelentkezőkkel e-mailben vagy telefonon vettük fel a kapcsolatot (ahogy ők kérték), részletesen ismertettük a kutatási folyamatot általánosságban és bemutattuk az interjú menetét, illetve az adatok felhasználásának módját. Az interjú végén további interjúalanyokra kértünk javaslatot.

A jelentkezőket tudatosan, a kutatás feltáró jellege miatt nem szűrtük a fogyatékossgal típusa vagy súlyossága, vagy a vállalkozás jellemzői mentén – a kritérium az volt, hogy a nyilatkozó fogyatékossgal élő személy legyen, legalább 3 éve vállalkozzon és legyen(ek) alkalmazottjai. Interjúalanyaink vállalkozásai között volt számítástechnika, építőipar, ruhaipar, autókereskedelem, rendezvény szervezés és számviteli szolgáltatások. Végül mozgás- és látássérült interjúalanyokat találtunk, ami egybeesik Ashley és Graf (2018) elemzésével, akik amerikai statisztikai adatok alapján úgy vélik, hogy a látássérültek között a legnagyobb az önfoglalkoztatók aránya. Heath és Reed (2013) és Bagheri és munkatársai (2015) pedig úgy vélik, hogy a fogyatékossgal típusok közül a mozgássérültek (relatív) kevesebb kihívással szembesülnek a vállalkozóvá válás folyamatában, mint a többi fogyatékossgal terület, ezért magasabb körökben a vállalkozók aránya. Ezen túlmenően jellemzően férfi vállalkozókat találtunk, mindössze egy interjúalanyunk nő, ami összecseng (Ortiz-García–Olaz-Capitán, 2019) meglátásaival, miszerint a női vállalkozási hajlandóság alacsonyabb a férfiakénál.

Az 2. táblázatban (*következő oldal*) bemutatjuk az interjúalanyok jellemzőit.

2. TÁBLÁZAT: HÁTTÉRINFORMÁCIÓK AZ INTERJÚALANYOKRÓL

Kód	Nem	Fogyatékoság típusa	Iparág	Kor	Fogyatékoság kialakulása
BB	férfi	Látássérült	számítástechnika, programozás	42	veleszületett, fokozatosan romlik
TT	férfi	Mozgássérült	orvosi kellék gyártás	41	baleset következtében sérült
ZZ	férfi	látássérült, vak	építőipar, projektmenedzsment	56	veleszületett, fokozatosan romlik, az utóbbi 15 évben vak
GG	férfi	Mozgássérült	számítástechnika, szabadidő, sport, rendezvény	42	baleset következtében sérült
DD	férfi	Mozgássérült	kereskedelem	33	baleset következtében sérült
AA	férfi	Mozgássérült	autókereskedelem, mezőgazdaság	40	baleset következtében sérült
RR	férfi	Vak	számítástechnika, programozás	26	Veleszületett
SS	nő	Látássérült, vak	kereskedelem	36	Veleszületett
OO	férfi	Mozgássérült	építőipar, építészet, reklám	70	baleset következtében sérült
JJ	férfi	Mozgássérült	számvitel, ruhaipar	60	baleset következtében sérült

Az adatfelvétel félig strukturált interjúk (Kvale, 2007) keretében történt, amelyre a szakirodalom alapján 26 nyílt kérdésből álló kérdéslisztát fejlesztettünk. Célunk az volt, hogy feltárjuk az interjúalanyok véleményét, céljait, attitűdjeit és motivációit a vállalkozói léttel kapcsolatban. A 60-150 perces interjúk helyszíne az interjúalanyok kívánságainak megfelelően volt az ő irodájuk, az egyetem vagy más helyszín (pl. kávézó). Az interjúkat diktafonra vagy telefonra rögzítettük, és szó szerinti átirat készült. Az elemzés a kutatócsoport tagjainak dupla kódolása és csoportos megbeszélése során történt, ami növelte nemcsak a kutatás interszubjektív és kommunikatív érvényességét, hanem lehetséges alternatív értelmezések számbavételét is (Kvale, 2007).

Kutatási eredmények: motivációk

Válaszadóink közül többen hangsúlyozták, hogy a vállalkozóvá válás nem mindig autonóm döntés, van, hogy kényszeren alapul: pl. nem kaptak alkalmazottként állást, vagy nagyon alacsony volt a fizetésük. A megkérdezettek fele a fogyatékosági ellátásai mellett is több helyen dolgozik, akár több vállalkozásban is ahhoz, hogy el tudja tartani magát és családját. Megállapítható tehát, hogy a szükséglet-vezérelt vállalkozás erősen jelen van a mintánkban.

A motivációkkal kapcsolatban többen hangsúlyozták a személyiség és az önismeret fontosságát. Ez a vállalkozói kompetenciákra is utal, de kapcsolódik a fogyatékoság elfogadásához is. Általános vélekedés, hogy a fogyatékoság nem határozza meg az embert sem személyként, sem vállalkozóként: *„az embernek el kell fogadnia a saját állapotát, mert ez kell, semmi más nem kell. Nem az kell, hogy mások elfogadjanak engem, hanem az kell, hogy én elfogadjam először is saját magamat, és ha én elfogadtam saját magamat, akkor mások is el fognak fogadni engem úgy, ahogy vagyok.”* (JJ) Az is többször megjelenő vélemény volt, hogy a sikeres vállalkozás elsősorban személyes tulajdonságokon múlik. *„Szerintem csak személyes tulajdonságok... Tehát, hogy valakinek sikere legyen, ahhoz kitartás kell, akarat, fejjel a falnak, és áttörni minden ajtót. Szerintem csak az emberen*

múlik. Az ember csak akkor tud vállalkozó lenni, ha olyan beállítottságú” (TT) Néhányan említették a szülői mintázatok és a tapasztalatok fontosságát is.

Személyes pull tényezők

A motivációk egy része a személyes és szakmai célok elérésére vonatkozott. Öten említették, hogy elsődleges céljuk a megélhetés volt. Ugyanakkor pénzt keresni alkalmazottként is lehet, de fontos motiváló erő az autonómia, a függetlenség és a rugalmasság is. *„Nem az állapotom, hanem a gondolkodásom miatt nem tudnám elképzelni, hogy bemegyek valahova nyolc órában és ott ellenőrzik, hogy én most ott a gépen facebookozok-e éppen, vagy excel táblát töltök, egyszerűen nem tudnám elképzelni már.” (GG)*

Szintén öten említették, hogy hosszú távon gondolkodtak, céget, terméket, vagy szolgáltatást akartak fejleszteni. *„Rájöttem, hogy nekem nem ez az életcélom, nem ezen az anyagi szinten szeretnék maradni, úgyhogy akkor sok minden miatt kiléptem és elindítottam a vállalkozásomat. Hát természetesen a nagy álmok azok még váratnak magukra, bár egyébként egyáltalán nem állok rosszul.” (RR)* Ebben a hosszú távú gondolkodási keretben az is lehetséges, hogy a vállalkozó nem akarja tovább növelni a vállalkozását, inkább a magánéletre, családjára, koncentrálni, több szabadidőt biztosítva magának. Ez többdimenziós gondolkodást jelez az értékekről, ahol nem csak a pénzben mérhető siker számít. *„Hála a jó Istennek én azt mondom, hogy nekem az életem egyébként kerek. Attól függetlenül, hogy én ebben vagyok. De, megéri-e tovább fejleszteni azért, hogy mondjuk ötször ennyi ideggel keressek ötvenezer forinttal többet egy hónapban. És nem biztos, hogy megéri, sőt, én azt mondom most, hogy nem éri meg. Inkább töltöm azt az időt akkor a családommal, gyerekemmel, kutyámmal, vagy a hobbimmal, vagy a bármi mással.” (AA)*

A hivatás és a társadalmi célok elérése iránti szenvedély, a bizonyítás maguknak és másoknak szintén megjelent motivációként. A megkérdezett vállalkozók többsége hangsúlyozta, hogy meg szeretne volna mutatni tudását, tehetségét, és büszkeséget érez elért eredményei miatt. Pszichológiai értelemben erős motivációt jelentenek az olyan elismerések, mint például a Magyar Termék Nagydíj. Bár a díjak és oklevelek önmagukban nem indokai egy vállalkozásnak, de a többségi társadalom pozitív visszajelzései mindenki számára láthatóvá teszik az elért eredményeket, és elősegíti, hogy a fogyatékossgal élő vállalkozó az üzleti élet elismert, teljesjogú tagjának érezze magát. *„Jó tudni, hogy amit csinálsz, az nyomot hagy ott, ahova elérsz. A magas minőség, a büszkeség, az időtállóság motivál.” (OO)* Ez az általánosan érezhető büszkeség azt is jelzi, hogy a hátrányos helyzet ellenére a megkérdezettek tisztában vannak saját értékeikkel. *„És én alapvetően büszke vagyok arra, az összes hátránnyal együtt, tulajdonképpen mínusz egyről indulva már azért erősen pluszban vagyok.” (RR)*

Külső pull tényezők

Szinte minden megkérdezett említette a kedvező üzleti környezet fontosságát. A támogatás és motiváció érkezik szűkebb, családi körből, de akár hivatalos inkubátoroktól és mentorprogramoktól is (pl. Erste Bank, NESST.). Akár a vállalkozás indításának ötlete is származhat valaki mástól, egy családtagtól, vagy példaképtől, aki hisz a jövődöbéli vállalkozó képességeiben. *„A vállalkozás, mint forma, az tulajdonképpen tőle [sorstárs ismerős] jött. Nála láttam dolgokat és lett valamiféle elképzelésem.” (RR)*

Többen érzik úgy, hogy erősebb, szervezettebb vállalkozói ökoszisztémára, támogatási rendszerre lenne szükség. Bár vannak már ilyen szolgáltatások, ezek semmilyen formában nincsenek a fogyatékossgal élő emberek speciális igényeire szabva, sem a foglalkozási rehabilitációs szolgáltatások, sem az általános vállalkozásfejlesztés oldaláról közelítve. Annak ellenére, hogy a

megkérdezettek több ponton kapcsolódnak a piaci szereplőkhöz, hiszen szükségük van finanszírozásra, fogyasztókra és üzleti, valamint állami partnerekre, nem tartják elegendőnek a számukra elérhető vállalkozásfejlesztési támogatásokat. Különösen annak fényében, hogy az államilag dotált védett munkahelyek vagy a rehabilitációs hozzájárulás elengedése okán támogatott versenyszférával ellentétben saját magukat foglalkoztatják, levéve ezáltal jelentős költségeket az állam válláról.

Személyes push tényezők

Néhány válaszadónk negatív általános képet festett a fogyatékossgal élő emberekről: azt nehezményezték, hogy nem igazán motiváltak hátrányos helyzetük megváltoztatására. Ennek oka a személyes hatékonyság megélésének (*agency*) hiánya lehet, vagyis korábbi kedvezőtlen tapasztalatok és kudarcok olyan pszichológiai gátat képezhetnek, ami miatt az illető már nem hisz abban, hogy tudna változni, vagy változtatni az életkörülményein. A 10 megkérdezett interjúalany közül három számolt be arról, hogy maga is átment depresszív fázison, amiből maga a vállalkozási tevékenység megkezdése rántotta ki őt. Nagyfokú rugalmasság szükséges már a mindennapi problémák megoldásához is, amiben a vállalkozás maga is tud segíteni. *„Én nem vagyok fizikailag önellátó, az nem is lehetek sajnós, de hogyha az ember eljut arra a szintre, hogy anyagilag önellátó tud lenni, akkor, ha nagyon pragmatizáljuk a dolgot, akkor meg tudja fizetni az önállóságát is.”* (GG)

Külső push tényezők

Ezen a területen mi is azonosítottuk a társadalmi elfogadásért, egzisztenciális függetlenségért és az előítéletek ellen folytatott küzdelmet, és a hátrányos helyzetből való kilábalást, mint motivációt. A válaszadók többsége hangsúlyozta, hogy missziójának tekinti, hogy saját sikerét felhasználja a többi fogyatékossgal élő ember érdekében. A társadalom szolgálata elősegíti az elfogadást, az integrációt, valamint a hasznosság érzését. *„Minden akadály leküzdése erősebbé tesz minket. Küldetésünk, hogy az informatikán keresztül segítsük a látássérült emberek szabad információhoz jutását, könnyebb beilleszkedésüket az „ép” társadalomba, valamint szolgáltatásainkkal, tevékenységeinkkel javítsuk életminőségüket.”* (BB)

Néhányan példaképként szeretnék bátorítani és motiválni sorstársaikat: *„Szeretném bemutatni a sorstársaimnak azt, hogy nem csak az az út van, amit nagyon sokan követnek, hanem van egy másik, ami nehezebb, de lehet, hogy sokkal jobb is mondjuk hosszútávon.”* (RR) Ugyanakkor a bátor, fehér vállalkozó (férfi), mint kulturális ideáltípus elérése jellemzően nem áll szándékukban, és bár akár egymás példaképeivé is válhatnak, a vállalkozók leginkább úgy érzik, nem tudnak ebben a kérdésben több felelősséget vállalni.

A 3. táblázatban (*következő oldal*) bemutatjuk, melyek azok a motivációs tényezők, amelyeket a nemzetközi szakirodalomban is felleltünk, és melyek azok, amelyeket újként azonosítottunk kutatásunk során (dőlt betűvel jelzett).

**3. TÁBLÁZAT: A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ VÁLLALKOZÓK MOTIVÁCIÓI
A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM ÉS KUTATÁSUNK ALAPJÁN**

Lehetséges motivációs tényezők	nemzetközi szakirodalom	a kutatásunkban azonosított minták
Személyes pull tényezők	jövedelemszerzés és pénzügyi biztonság; rugalmasság; önmeghatározás, önmegvalósítás; magasabb szintű elégedettség a munkával; hatást gyakorolni másokra és a környezetre	jövedelemszerzés, ugyanakkor a munkamagánélet egyensúly biztosítása (szabadidő és pihenés finanszírozása); rugalmasság, autonómia, függetlenség; önmeghatározás; hatásgyakorlás; a hátrányos helyzetből elért siker miatti büszkeség
Személyes push tényezők	a mindennapi élet kihívásainak megoldása; személyes hátrányokkal és korábbi rossz tapasztalatokkal való megküzdés; elégedetlenség az előző munkával	a mindennapi élet kihívásainak megoldása; személyes hátrányokkal és korábbi rossz tapasztalatokkal való megküzdés
Külső pull tényezők	kapcsolati háló; példaképek; támogató család; vállalkozói ökoszisztéma; gazdasági szolgáltatások és környezet	támogató család; ökoszisztéma – nem elégséges, nem veszi figyelembe speciális igényeiket
Külső push tényezők	társadalmi elfogadottságért és egzisztenciális függetlenségért folytatott küzdelem; kitörés a szegénységből és hátrányos helyzetből; harc az előítéletek ellen	társadalmi elfogadottságért és egzisztenciális függetlenségért folytatott küzdelem; példaképpé válás és a társadalmi változás elősegítése; szolgáltatások nyújtása a fogyatékossgal élő embereknek

Összefoglalás

Írásunkban a fogyatékossgal élő emberek vállalkozói motivációinak elméleti háttere mellett bemutatunk feltáró kutatásunk néhány eredményét. Végezetül három gondolatot szeretnénk megosztani.

A nemzetközi szakirodalomhoz hasonlóan a megkérdezett vállalkozók narratívájában erőteljesen megjelent a kényszerből való vállalkozás. Jellemző, hogy (köz)alkalmazotti munka mellett kezdenek el vállalkozni, vagy párhuzamosan több területen, különböző tevékenységet végeznek, hogy fenn tudják magukat és családjukat tartani. Véleményük szerint a jelenlegi magyar foglalkoztatási rehabilitáció rendszerében kevésbé jelenik meg vállalkozói életpálya, mint alternatíva, a rehabilitációs folyamatban tanácsadóként megjelenő szakemberek nem tudnak ezen a területen segítséget nyújtani. A létező vállalkozási ökoszisztéma nem támogatja a fogyatékossgal élő vállalkozókat, sem a meglévő szolgáltatások akadálymentesítése (pl. képzések), sem speciális, kifejezetten személyre szabott támogatások és szolgáltatások (pl. adózás, támogató technológia költségei) révén.

A vállalkozó léthez kapcsolódó erős motiváció az alkalmazotti léttel kontrasztban megfogalmazott függetlenség, autonómia, rugalmasság. Ennek a megtapasztalása a rövid, de még inkább hosszú távon remélt anyagiak mellett a kontrol érzetét, erőt és önbizalmat is adhat a vállalkozóknak. Támogathatja őket továbbá a fizikai és időbeli korlátok leküzdésében és felülírásában mind az üzleti, mind a magánéletben.

A kutatásban résztvevő vállalkozók közül többen közvetlenül, vállalkozói tevékenységükben is a fogyatékossgal élő emberek akadálymentes hozzáférését támogatják: olyan szoftvert fejlesztenek, amelyek a látássérültek számítógépezését segítik, progresszív kerekesszéket forgalmaznak vagy akadálymentes útvonaltervező programot készítenek. Többen tekintik missziójuknak, hogy saját relatív pozitív helyzetüket és erőforrásaikat felhasználva támogassák fogyatékossgal élő sorstársaikat a társadalmi és gazdasági részvétel és integráció érdekében.

Irodalomjegyzék:

- Ashley, D., – Graf, N. M. (2018): The Process and Experiences of Self-Employment Among People With Disabilities: A Qualitative Study. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 61. 2. 90-100. <https://doi.org/10.1177/0034355216687712>
- Atkins, S. (2013): A Study into the Lived Experiences of Deaf Entrepreneurs: Considerations for the Professional. *Journal of the American Deafness – Rehabilitation Association (JADARA)*, 47. 2. 222-236.
- Bagheri, A. – Azizi, M. – Fard, F. M. (2015): Managerial Skills Required by Entrepreneurs with Physical and Mobility Disabilities. *International Journal of Management Sciences*, 5. 8. 571-581.
- Balcazar, F. E. – Kuchak, J. – Dimpfl, S. – Sariepella, V. – Alvarado, F. (2014): An empowerment model of entrepreneurship for people with disabilities in the United States. *Psychosocial Intervention*, 23. 2. 145-150. <https://doi.org/10.1016/j.psi.2014.07.002>
- Cooper, D. R., – Emory, C. W. (1995): *Business Research Method 5th Edition* D. Irwin. Inc. Chicago. chard.
- Csillag, S. – Győri, Z. – Svastics, C. (2019): Long and winding road? Barriers and supporting factors as perceived by entrepreneurs with disabilities. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 13. 1-2. 42-63. <https://doi.org/10.1108/JEC-11-2018-0097>
- Csillag, S. – Győri, Z. – Svastics, C. (2020): Vaktában vállalkozni? Fogyatékossgal élő vállalkozók a hazai munkaerőpiacon. *Vezetéstudomány*, 51. 4. 26-39. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2020.04.03>
- Csillag S. – Győri Zs. – Kóródi E., Svastics C. – Balázs T. (2020): Fogyatékossgal élő vállalkozók helyzete és motivációi Magyarországon. BGE Budapest Lab Working Paper Series 12-2020.
- De Clercq, D. – Honig, B. (2011): Entrepreneurship as an integrating mechanism for disadvantaged persons. *Entrepreneurship – Regional Development*, 23. 5-6. 353-372.
- Dhar, S. – Farzana, T. (2017): Entrepreneurs with disabilities in Bangladesh: An exploratory study on their entrepreneurial motivation and challenges. *European Journal of Business and Management*, 9. 36. 103-114.
- Heath, K. L. – Reed, D. L. (2013): Industry-Driven Support (IDS) model to build social capital and business skills of low-income entrepreneurs with disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 38. 2. 139-148.
- Howard, T., L. (2017): *Strategies for Entrepreneurs with Disabilities to Sustain a Successful*. <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/4522/>
- Ipsen, C. – Arnold, N. – Colling, K. (2003): Small business development center experiences and perceptions: Providing service to people with disabilities. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 8. 2. 113-132.
- Kitching, J. (2014): Entrepreneurship and self-employment by people with disabilities (Background Paper for the OECD Project on Inclusive Entrepreneurship, o. 25 p.) [Working Paper]. OECD. <http://www.oecd.org/cfe/leed/background-report-people-disabilities.pdf>
- Kvale, S. (2007): *Doing interviews*. Sage.
- Lukács, E. (2012): A magyar kisvállalkozások tipizálásának lehetőségei, az elmúlt évtized hazai kutatásainak tükrében. *Vezetéstudomány*, 63.(Különszám), 1-8.
- Miller, D. – Le Breton-Miller, I. (2017): Underdog Entrepreneurs: A Model of Challenge-Based Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41. 1. 7-17. <https://doi.org/10.1111/etap.12253>
- Ortiz-García, P. – Olaz-Capitán, Á. (2019): Gender differences in entrepreneurship of people with disabilities. *Journal of Entrepreneurship Education*, 22 (S2).
- Parker Harris, S. – Caldwell, K. – Renko, M. (2014): Entrepreneurship by any other name: Self-sufficiency versus innovation. *Journal of social work in disability – rehabilitation*, 13. 4. 317-349. <https://doi.org/10.1080/1536710X.2014.961115>

- Parker Harris, S. – Renko, M. – Caldwell, K. (2013): Accessing social entrepreneurship: Perspectives of people with disabilities and key stakeholders. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 38. 1. 35-48. <https://doi.org/10.3233/JVR-120619>
- Renko, M. – Harris, S. P. – Caldwell, K. (2015): Entrepreneurial entry by people with disabilities. *International Small Business Journal*, 1-24. <https://doi.org/10.1177/0266242615579112>
- Rizzo, D. C. (2002): With a little help from my friends: Supported self-employment for people with severe disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 17. 97-105.
- Seeking, T., – Arnold, N. (1999). Self-employment and economic leadership as two promising perspectives on rural disability and work. *Work*, 12. 3. 213-222.
- Silverman, D. (2008): *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. SAGE.
- Svastics, C. – Csillag, S. – Győri, Z. (2020): Entrepreneurs with Disabilities in Hungary A New Solution for Work Inclusion? *Fogyatékoság És Társadalom/ Hungarian Journal of Disability Studies – Special Education*, Special Issue, 152-165. <https://doi.org/doi:10.31287/FT.en.2020.2.12>
- Szellő, J. – Cseh, J. (2018): Az atipikus foglalkoztatás növelésének lehetőségei a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek körében. *Munkaügyi Szemle*, 61. 6., 32-41.
- Vecsenyi, J. (2017): *Kisvállalkozások indítása és működtetése*. Akadémiai Kiadó.
- Walls, R. T. – Dowler, D. L. – Cordingly, K. – Orslene, L. – Gleer, J. D. (2002): Microenterprising and People with Disabilities: Strategies for Success and Failure. *Journal of Rehabilitation*, 6. 2. 29-35.
- Yamamoto, S. – Unruh, D. – Bullis, M. (2012): The viability of self-employment for individuals with disabilities in the United States: A synthesis of the empirical-research literature. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 35. 117-127.
- Zadori, I. – Nemeskéri, Z. (2019): Fogyatékos munkavállalók és a jövő munkaerőpiaca: Kihívások és esélyek. *Munkaügyi Szemle*, 62. 3. 39-49.